

Чукот Світлана Анатоліївна,
кандидат філософських наук,
докторант Української Академії
державного управління
при Президентові України

Сутність і роль громадської думки в процесах державотворення

*Досить одної пір'їни, щоб привести у рух мільйони язиків.
Габріель Тард*

Як зазначає Габріель Тард в своїй загальновідомій праці “Думка і натовп”, слід відрізнити і не змішувати одне з одним такі поняття, як традиція, розум і громадська думка [1]. Перш, ніж набуті, громадську думку і створити її як таку, індивіди, які складають націю, усвідомлюють, що мають спільну традицію і свідомо підкоряються рішенням розуму, котрий вважається вищим. Таким чином, з цих трьох розгалужень суспільного духу думка починає розвиватися останньою, але швидше за все поширюється, починаючи з певного моменту, збільшується за рахунок двох інших. Проти її періодичних наступів не може встояти жодна національна установа; не існує такого індивідуального розуму, який би не затрясся і не знітився перед її загрозою чи вимогами. Все йшлося на краще, коли б думка обмежилась лише вульгаризацією розума, для того, щоб посвятити його в традицію. Сьогоднішній розум, таким чином, ставав би завтрашньою думкою та післязавтрашньою традицією. Проте, думка, замість того, щоб бути з'єднучою ланкою між своїми двома сусідами, “полюбляє приймати участь в їх колотнечах і, то захоплюючись новими доктринами, руйнує звичні ідеї та настанови, перш ніж отримає можливість замінити їх, то під владою звичая виганяє чи пригнічує розумних новаторів, чи насильно змушує їх надягти традиційну ліврею, змушує до облудного перевдягання” [1]. Ці три сили відрізняються одна від одної як за своєю природою, так і за своїми причинами та наслідками. Вони діють всі разом, але нерівномірно і надто змінливо для того, щоб утворити цінність речей; і ця цінність

буває зовсім іншою, зважаючи на те, чи буде вона перш за все справою звички, чи справою моди, чи справою відповідних роздумів.

Боротьба чи спілка цих трьох сил, їх зіткнення, їх взаємне оволодіння одне одним, і їх взаємна дія - все це являє собою одне з найболючіших питань історії. В суспільному житті не має нічого настільки органічного, плідного, як ця тривала праця протидії та пристосування. Традиція, що лишається завжди національною, більш стиснена в нерухомих межах, але безмежно глибша та стійкіша, ніж думка; вона легка і швидкоплинна, здатна до розширення, завжди прагне стати інтернаціональною, подібно до розуму. Думка тим сильніша, чим слабша традиція, але це не означає, що в цьому випадку розум ще менш сильний. Так, в середні віки розум, представлений університетами, соборами та судами, мав набагато більшу силу, ніж в наш час, силу опору громадській думці і був здатний протистояти їй; хоча у нього було набагато менше сил боротися з традицією та реформувати її. Небезпека полягає в тому, що сучасна громадська думка стала сильнішою не лише за традицію, елемента, котрий сам по собі є важливим, але також за розум-судовий, науковий, законодавчий, чи у певному розумінні розум державний.

Думка - це короткочасна та більш чи менш логічна група суджень, котрі відповідаючи завданням, поставленими сучасністю, відтворені в багаточислених екземплярах, в обличчях однієї і той же країни, одного і того ж часу, одного і того ж суспільства. Всі ці передумови є суттєво необхідними. Суттєво необхідним є також і те, щоб кожна з цих осіб мала більш чи менш визначене усвідомлення щодо тотожності суджень, котрих вона дотримується, з судженнями інших людей. Для того ж, щоб це усвідомлення подібності ідей могло існувати серед членів якогось-небудь суспільства, потрібно, щоб причина цієї подібності була проголошена словесно чи письмово, чи за допомогою преси, якої-небудь ідеї, спочатку індивідуальної, а потім перетвореної поступово в спільне надбання. Перетворенню індивідуальної думки в думку громадську суспільство зобов'язано було в давнину та в середні віки публічному слову, в наш час - пресі, але у всі часи і перш за все - приватним розмовам.

Так, у феодальній державі, наприклад Англії чи Франції в середні віки, кожне місто, кожне містечко мало свої внутрішні суперечності, свою окрему політику та потоки ідей чи ж, скорше, вихорі ідей, котрі кружляли на одному місці в цих закритих місцях, настільки відрізнялися один від одного, наскільки були чуждими та байдужими один одному, по крайній мірі в звичайний час. Не було “думки”, але були тисячі окремих думок, не маючих жодного постійного зв’язку між собою.

Цей зв’язок могли утворити лише: спочатку книга, а потім - з набагато більшою силою - газета. Періодична преса дозволила цим першонаціальним групам одностороннім утворити другорядний, і разом з тим вищого порядку агрегат, одиниці якого входять в тісне спілкування між собою, ніколи не бачачи і не знавши один одного. Звідси витікають важливі відмінності, а саме: у першонаціальних групах голоси більше “зважаються” ніж “рахуються”, тоді як у другорядній та більш поширеній групі, яку утворюють люди, безпосередньо не спілкуючись один з одним. Преса, таким чином, несвідомо сприяла створенню сили кількості і скорочення сили характеру, якщо не розуму.

У великому суспільстві, розподіленому на національності та підрозділеному на провінції, на області, на міста, існувала завжди, навіть до преси, інтернаціональна думка, яка пробуджувалася час від часу; за нею - думки національні, також мерехтливі, але вже більш частіші; за ними - думки областні та місцеві, майже постійні. Це - прошарки суспільного духу, накладені один на інший. Лише пропорції цих різних пластів у плані важливості значно змінювалися. Чим більше ми поглиблюємося в минуле, тим більш панівне значення має місцева думка. Націоналізувати мало-помалу і навіть поступово інтернаціоналізувати суспільних дух - така була справа журналістики. Так, газети розпочали з того, що висловлювали думку, спочатку суто місцеву, думку привілейованих груп, двору, парламента, столиці, відтворюючи їх тлумачення, їх розмови, їх суперечки. Закінчили ж вони тим, що майже за своїм свавіллям стали скеровувати та змінювати думку, нав’язуючи розмовам більшість своїх щоденних сюжетів.

Всезагальне подання голосів та всемогутність більшості в парламентах стали можливими лише завдяки тривалій та неухильній дії преси, за умови великої нівелюючої демократії “в стінах грецького міста чи швейцарського кантона” [1]. Монархії до преси могли і були більш чи менш абсолютними, недоторканими і священними, тому що вони являли собою загальнонаціональну єдність; з появою ж преси вони вже не можуть бути такими, оскільки національна єдність досягається за їх межами краще, ніж завдяки їм. Вищою заслугою попереднього монарха було те, що він встановлював єдність та свідомість нації; теперішній монарх має право на існування лише в тому сенсі, що він уособлює цю єдність, встановлену поза його допомогою завдяки постійній національній думці, яка усвідомлює саму себе, і використовує чи пристосовує себе до нього, замість того, щоб підкорятися йому. Соціальна роль преси полягає також і в тому, що ми переважно їй завдячуємо більш ясним і більш широким розмежуванням, новим і сильніше вираженим почуттям національностей, що характеризує в політичному сенсі нашу епоху.

Не можна не дивуватися тому, що, у міру того, як держави змішуються одна з одною, уподібнюються одна одній, асимілюються і морально об'єднуються одна з одною, розмежування національностей поглиблюється, і їх протиріччя здаються непримиримими. Це пояснюється тим, що в той час, як прискорювався і примножувався обмін товарами, ідеями, різного роду прикладами між сусідніми та віддаленими один від одного народами, обмін ідеями, зокрема, прогресував ще швидше, завдяки газетам, серед індивідів кожного народу, що спілкувалися однією і тією ж мовою. Слід тут також зазначити, що географічні межі національностей в наш час прагнуть все більш і більш злитися з межами основних мов. Є держави, де боротьба мов та боротьба національностей злилися воедино. Причина цього є те, що національне почуття збуджується завдяки журналістиці і сила газет обмежується тим діалектом, на якому вони написані. Національне існування здебільшого засвідчено літературою, але лише газети запалюють національне життя, піднімають спільні рухи “умів та бажань своєю щоденною велетенською течією” [1].

Замість того, щоб подібно до газети вичерпувати свій інтерес до конкретної злободенності своїх повідомлень, книга намагається зацікавити перш за все спільним та відволікаючим характером тих ідей, котрі вона пропонує. Так як це зробила французька література XVIII століття, більш здатна викликати загальнолюдську, ніж національну чи навіть інтернаціональну течію. Інтернаціональний і загальнолюдський - це різні речі: європейська федерація, у тому вигляді, в якому ми можемо її собі уявити, не має нічого спільного з усім людством, обожествленим енциклопедистами. Отже, на думку Г. Тарда, є підстави стверджувати, що космополітичний та відволічений характер тенденцій суспільного духу в момент, коли розпочалася французька революція 1789 року, пов'язаний з перевагою книги над газетою як вихователя громадської думки.

Еволюція влади пояснюється еволюцією думки, котра в свою чергу пояснюється еволюцією розмови, а та пояснюється цілою низкою різноманітних джерел: вихованням у сім'ї, школою, навчанням, проповідями, політичними промовами, книгами, газетами, телебаченням. І періодична преса живиться повідомленнями із цілого світу, котрі стосуються всього, що відбувається виключного, геніального, винахідливого, нового. Газети бувають більш чи менш цікавими, здійснюють вплив у тому чи іншому значенні відповідно до характеру та кольору новостей, котрі з'являються та підкреслюються газетами. І серед цих новин, котрими живиться преса, перважає передусім дія влади, факти політичного життя. Таким чином, як наслідок, самі дії влади, подріблені і "пережовані" пресою та телебаченням, сприяють перетворенню влади.

Так, у роботі "Філософія права" Г.В. Гегель звертає особливу увагу на те, що вирішальне значення інституту станового представництва полягає не в тому, що завдяки йому найкраще обговорювались та вирішувались державні справи самі по собі, щодо цього воно слугує лише додатком, а в тому, щоб завдяки знанню депутатів загальних суспільних проблем, участі в їх обговоренні та вирішенні момент формальної свободи набув свого права стосовно членів громадянського суспільства, що не беруть участь в управлінні державою; таким чином, за

допомогою публічності дебатів станових представників утверджується передусім момент загальної поінформованості [2, с. 351]. Забезпечення цієї поінформованості має, на думку мислителя, те спільне значення, що лише у такий спосіб громадська думка набуває істинного змісту, приходять до розуміння сутності держави та її проблем, отже, стає спроможною судити про них більш розумно; крім того вона при ознайомленні зі справами посадових осіб вчиться поважати їх таланти, чесноти й навички та державну владу загалом. Ці таланти завдяки такій публічності дістають вирішальну можливість розвитку та здобувають визнання, а публічність, в свою чергу, слугує засобом проти самовпевненості окремих осіб та маси, однією з найважливіших умов зростання їх освіченості.

Публічні станові зібрання є неперевершеним виховним видовищем для громадян, на прикладі яких народ якнайкраще вчиться розуміти, в чому полягають його справжні інтереси. Як правило, панує уявлення, ніби-то всі знають, що є благом для держави, і на зібраннях станів це знання лише висловлюється; насправді ж відбувається протилежне: лише тут відбувається розвиток чеснот, талантів, навичок, котрі мають правити за взірець. Публічність - найефективніший засіб формування державних інтересів. В народі, де існує публічність, проявляється зовсім інше, більш живе ставлення до держави, ніж там, де немає станових (представницьких) зібрань чи вони не публічні. Лише завдяки тому, що кожна дія палат стає відомою, вони сприяють загальному поширенню громадської думки.

Формальна об'єктивна свобода, яка полягає в тому, що окремі особи мають і висловлюють власні судження, думки і дають свої поради щодо загальних справ, проявляється в тому суспільному явищі, котре називається громадською думкою. Громадська думка виступає необмеженим способом пізнання того, чого народ прагне і що уявляє. Те, що насправді утверджує свою значимість в державі, має здійснюватися органічно, і це відбувається в державному устрої. Але громадська думка була у всі часи великою і значною силою суспільного розвитку, і є такою особливо в наш час, коли принцип суб'єктивної свободи набув важливого значення.

Те, що має бути значимим зараз, є таким уже не завдяки силі, звичці і вдачі, а переважно завдяки розумінню та доказам. Ось чому громадська думка вміщує в собі вічні субстанційні принципи справедливості, дійсний зміст та результат усього державного устрою, законодавства і загального стану в цілому у вигляді здорового глузду людей як тієї моральної основи, котра проходить крізь все, що набуває форми забобонів, а також істинних потреб та справжніх тенденцій в реальному житті певного суспільства. В громадській думці безпосередньо поєднані істина та хибність, тому жодне її висловлювання не можна сприймати серйозно. Те, що дійсно слід сприймати серйозно, може, на перший погляд, видатися складним, але насправді складною є та відмінність, що безпосередньо стосується прояву громадської думки. Народ не дає себе обдурити відносно своєї субстанційної основи, сутності та певного характеру свого духу, проте він помиляється відносно способу знання цього духу та судження про нього, про свої вчинки, події тощо. Принцип сучасного світу вимагає, щоб те, що кожен повинен визнавати, проявляло себе як правомірне. Проте, крім того, кожен має бажання сказати своє слово та дати пораду. Якщо йому це вдалося, то задовольнивши свою суб'єктивність, він примиряється багато з чим. Так, у Франції свобода слова завжди здавалася значно безпечніша, ніж мовчання, бо останнє змушувало остерігатися, що те невдоволення, що люди мають проти даної справи, зберігатиметься та накопичуватиметься в них, тоді як висловлення про це, дають вихід їх негативним емоціям та певне задоволення від цього, завдяки чому зрештою вони з більшою легкістю продовжуватимуть слідувати старими шляхами.

Ось чому, на думку Г. Гегеля, громадська думка однаково заслуговує як на повагу, так і на осуд, осуд - за її конкретний суто зовнішній прояв; повагу - за суттєвість її основи. Громадська думка вміщує в собі як хибне, так й істинне, але знайти в ній останнє - здатна лише велика людина. Хто висловлює і здійснює те, що вимагає від нього сучасне, той і є великою людиною свого часу. Вона діє згідно внутрішньої суті сучасності, виконує її вимоги. Той же, хто не вміє зневажати

зовнішній прояв громадської думки, її поверховість, ніколи не здійснить нічого великого.

У політичному аспекті слід рахуватися не лише з розмовами і суперечками в парламенті, скільки з розмовами і суперечками приватними. Саме там напрацьовується влада, в той час, як в палатах депутатів і в кулуарах влада зношується і часто втрачає значення. Коли рішення парламентів залишаються без розголошення, у випадку коли преса промовчує про них, вони не мають майже жодного впливу на політичну цінність представника влади. Те, що відбувається в цих закритих місцях, має відношення лише до зміни влади, але зовсім не до її сили та до її справжнього авторитету. Кафе, клуби, салони, які-небудь місця, де ведуться розмови - ось справжні фабрики влади. Проте, не слід забувати, що ці фабрики не могли б функціонувати, якщо б не існувало б первинного матеріалу, котрий вони опрацьовують, а саме - звички до послуху та довіри, створених сімейним життям, домашнім вихованням. Влада виходить звідти, як “багатство виходить із мануфактур та фабрик, як наука виходить з лабораторій, з музеїв та бібліотек, як віра виходить із вивчення катехіза і материнських настанов, як військова сила виходить з гарматних заводів та казармених вправ” [1].

Таким чином, громадська думка являє собою більш-менш пов’язану сукупність роздумів та відповідей на запити сучасності. Можна сказати, що вона є своєрідною статистичною системою, керованою як логікою, так і почуттям і поділяємою значною кількістю людей. Для того, щоб ця статистична система існувала, потрібно, з одного боку, щоб кожна людина усвідомлювала подібність власних суджень до суджень інших - наприклад, потрібна одночасна подібність моїх суджень стосовно виборів до Верховної Ради України, відродження пам’яток української культури, безпеки ядерної енергії, військових дій в інших країнах світу тощо, до суджень значної кількості моїх співвітчизників. З другого боку, необхідно, щоб ці судження належали до одного й того самого предмета, про який всі мають уявлення: вибори, пам’ятки культури, ядерна енергія, війна тощо. Якщо

ж цей предмет всім не відомий, він не проявляється як суспільнозначимий і не зможе стати об'єктом громадської думки.

Слід відзначити, що ніколи громадська думка не мала такої сили та впливу, як тепер. Численні факти доводять, що в демократичних країнах думка громадськості з тих чи інших питань істотно впливає на державну політику, законодавчі процеси, поведінку політичних партій, динаміку виборчих кампаній, ухвалення рішень суб'єктами економічної діяльності, навіть на планування та проведення різноманітних культурних заходів. Як зазначає В. Королько, громадська думка не обов'язково узгоджується із законами логіки, вона часто аморфна, амбівалентна, суперечлива та швидкоплинна [3]. Не складно помітити, що громадськість має дивовижну здатність ігнорувати незаперечні факти, якщо вони їй не цікавлять; отримання громадськістю інформації, обсяг якої з кожним днем все більш зростає, також не обов'язково пов'язане зі збагаченням її знань та очікуваною від неї поведінкою.

Узагальнено поняття “громадська думка” можна визначити як сукупність поглядів індивідів стосовно певної проблеми. Едуард Бернайз під громадською думкою розумів “поняття, що описує ледь вловиму, рухливу та нестійку сукупність індивідуальних суджень” [4]. Як вже відзначалося нами раніше, громадська думка є певною сукупністю думок індивідів щодо спільної проблеми, відзеркалюючих інтереси якоїсь групи людей. Інакше кажучи громадська думка репрезентує своєрідний консенсус. Сам цей консенсус бере початок з установок людей, що збігаються між собою відносно певної конкретної проблеми. Намагання вплинути на ці установки людини, тобто на її міркування з даної проблеми, ставлення до неї виступає першоосновою практики Паблік рілейшнз.

Для дослідників Паблік рілейшнз, громадська думка є не лише сукупністю суджень, притаманних певній кількості індивідів, а й передусім динамічним процесом висловлення, уточнення та узгодження думок, наслідком якого стає спільне вироблення напрямку дії. Як теоретики, так і практики Паблік рілейшнз, досліджуючи громадську думку, в дійсності роблять її своєрідний статистичний

“фотознімок”, ретельно фіксуючи при цьому окремі її фрагменти, а потім порівнюють їх з подібними фрагментами, що спостерігалися інших разів.

Громадська думка за Паблік рілейшнз має такі характерні ознаки [3]:

1. **Спрямованість** вказує на оціночну якість, визначає її ставлення у вигляді суджень типу “позитивно-негативно-байдуже”, “за-проти-не визначився”, “за-проти-при умові”. У найпростішій формі спрямованість думки фіксується відповіддю “так” чи “ні” на запитання анкети. Саме з’ясування спрямованості є основним і найпоширенішим виміром громадської думки, що цікавить не лише пірменів.
2. **Інтенсивність** є показником того, якої сили набирає думка людей незалежно від її спрямованості. Вимір інтенсивності (а отже і спрямованості) громадської думки передусім визначається відповіддями респондентів на запитання анкети типу “цілком згодний - згодний - мені байдуже - не згодний - повністю не згодний”.
3. **Стабільність** характеризується тривалістю часу протягом якого значна частина респондентів незмінно виявляє одну й ту ж саму спрямованість та інтенсивність почуттів. Фіксація стабільності думки потребує зіставлення результатів не менш від двох розтягнутих у часі досліджень.
4. **Інформаційна насиченість** вказує на те, який обсяг знань мають люди про конкретний об’єкт громадської думки. Існує певна закономірність, чим більш поінформовані люди щодо якоїсь проблеми, тим більш чітку думку вони висловлюють про неї. А той, хто має більше знань і чіткішу думку, діє більш передбачливо.
5. **Соціальна підтримка** є свідченням ступеня впевненості людей в тому, що їх думки поділяються іншими в межах даного соціального середовища. Міра соціальної підтримки показує міру консенсусу, що існує між цими людьми.

Впливати на громадську думку можна завдяки дотриманню таких вимог:

- передусім громадську думку потрібно ідентифікувати та зрозуміти, а потім вже намагатися її змінити;

- слід чітко визначити цільові групи громадськості;

- фахівці сфери зв'язків з громадськістю у своїй діяльності повинні керуватися законами формування громадської думки.

П'ятнадцять законів громадської думки були виділені відомим американським фахівцем з Паблік рілейшнз Хадлі Кентрілом, а саме [5]:

1. Громадська думка надзвичайно чутлива до значних подій. Незвичайні за своєю притягальною силою події здатні на певний час штовхати громадську думку від однієї крайності до іншої.

2. Громадська думка не стабілізується, поки не стане зрозумілим значення наслідків подій.

3. Громадська думка, як правило, швидше формується під впливом подій, ніж слів - принаймні, поки усні заяви як такі не набудуть значення події.

4. Усні заяви та словесні формулювання щодо курсу політики набувають максимального значення тоді, коли думка ще не сформувалася і люди чекають на їх певну інтерпретацію з боку джерела інформації, що заслуговує на довіру.

5. Громадська думка здебільшого не здатна передбачати критичні ситуації, вона лише реагує на них.

6. З погляду психології громадська думка переважно детермінована корисливими інтересами людей. Події, слова чи будь-які інші стимули впливають на думку лише остільки, оскільки очевидним є їх зв'язок з корисливим інтересом.

7. Громадська думка не перебуватиме тривалий час у збудженому стані, поки люди не відчують, що зачіпаються їхні власні інтереси, або доки думка, збуджена словами, не дістане підтвердження розвитком подій.

8. Якщо громадська думка стосується корисливих інтересів людей, то її не так легко змінити.

9. У демократичному суспільстві ймовірне випередження громадською думкою практичних дій офіційних органів, коли йдеться про корисливі інтереси.

10. Якщо думка поділяється незначною більшістю людей або вона ще істотно не структурована, dokonаний факт може змінити громадську думку на користь схвалення.

11. Люди в критичних ситуаціях стають більш уважними щодо компетентності свого керівництва: якщо у них є довіра до нього, то вони ладні надати йому значно ширші, ніж звичайно, повноваження; якщо ж ні, то стають до нього менш толерантними.

12. Люди значно менше чинять опір рішучим заходам своїх керівників, якщо вони якоюсь мірою беруть участь в ухваленні цих рішень.

13. Люди мають набагато більше думок і міркувань щодо поставлених цілей, ніж до методів, необхідних для їх досягнення.

14. Громадська думка, як і особиста, має емоційне забарвлення. Якщо громадська думка керується переважно емоціями, то під впливом подій вона може зазнати особливо значних змін.

15. Якщо люди мають можливість здобувати освіту та широкий доступ до інформації, то громадська думка відзначається здоровим глуздом. Чим більше люди усвідомлюють свою перевагу над перебігом подій та запропонованих проєктів, тим більше вони схильні погодитися з реальними об'єктивними міркуваннями фахівців.

Підсумовуючи розгляд законів формування громадської думки, можна відзначити кілька їх основних моментів, а саме:

- громадська думка визначається передусім подіями, які на неї впливають;
- реакцією громадської думки на події виступає вимога дії;
- щоб впливати на людей, слід мати вплив на їх інтереси (передусім корисливі);
- рівень довіри до керівництва визначає обсяг наданих йому повноважень;
- освіта та інформація сприяють здоровому глузду та поміркованій поведінці людей.

В контексті аналізу взаємодії формальної та неформальної спадкоємностей, викликає особливий інтерес технологізація процесу ідентифікації громадської думки під час опитування, яка була здійснена і впроваджена в практику опитувань інститутом Геллапа, за допомогою процедури фіксації ознак громадської думки [6, с. 41]. Так, громадська думка, як прояв дії формальної спадкоємності, може мати такі взаємовідносини з індивідуальною думкою (що є проявом переважно неформальної спадкоємності):

- індивід усвідомлює думку інших і при цьому: а) цілком її поділяє; б) поділяє її частково, коригуючи свою думку; в) залишається при власній думці;
- індивід добровільно, без відчуття зовнішнього примусу, ідентифікує свою позицію з громадською думкою;
- індивід має свою думку щодо тієї чи іншої проблеми, але йому бракує ідентифікації зі спільнотою, і він нічого не знає про думки інших.

При розгляді проблеми ідентифікації громадської думки, слід звернути увагу на особливості соціокультурного та політичного контекстів, де вона формується та функціонує, та специфіку глобального соціуму. Як зазначає Патрик Шампань, “можлива лише одна-єдина дефініція “громадської думки”: це соціальний феномен, історично мінливий і яскравий, належить до конкретного соціального поля, на якому діють відповідні актори” [7, с. 43]. Вплив цього соціального поля на громадську думку, а також на формування думкоподібних артефактів, відзначається своєю багатоманітністю.

Аналізуючи вплив соціального диморфізму (як своєрідний прояв дії формальної спадкоємності) на процес ідентифікації громадської думки, слід передусім з’ясувати зміст цього суспільного явища. Соціальний диморфізм, за визначенням Едмуна Внук-Липинського, являє собою “поділ суспільного життя на дві відносно ізольовані сфери: публічну і приватну. Цей поділ може підтримуватися лише за умов зовнішнього примусу, соціального одержавлення економіки та моноцентричності публічного життя, підпорядкування його одному

центру прийняття рішень. Останній не виникає демократичним шляхом на ґрунті підпорядкованої йому спільноти, а навпаки, нав'язується їй тим чи іншим чином. Тому правляча еліта може не керувати системою цінностей, що домінує в спільноті, проте при цьому подавати відмінну (і навіть зовсім протилежну) систему цінностей та нав'язувати її решті людей [8, с. 44]”.

Дослідник доходить висновку: чим сильніша монополія однієї політичної сили в публічному житті і водночас чим менше простір дії суспільних інститутів, що регулюють взаємовідносини між індивідами та первинними групами з одного боку, і державою - з другого, тим напруженішим буде соціальний диморфізм і більшим його поширення. І навпаки: чим вільніші публічне життя і дія інститутів (посередників між людиною і державою), тим слабший соціальний диморфізм і звужені межі його прояву. У моноцентричному суспільстві особливого значення набуває контроль, який здійснюється правлячою елітою у публічній сфері. Це переважно відбувається за допомогою:

- офіційного семантичного коду, в межах якого здійснюється процес комунікації через ритуальні символи;
- права, точніше, підпорядкування його центру керівництва, що завдяки своїй домінуючій позиції майже довільно легалізує кожне своє рішення і визнає за протиправну кожен соціальну дію, незалежну від центру;
- примусу, стимулюючи вимушену лояльність індивідів і спільнот, що існує, поки є загроза примусу .

Характерними рисами офіційного семантичного коду процесу комунікації в сфері публічного життя, на думку дослідників, є [8, с. 46]:

- пошук істини шляхом дискусії замінило декретоване гасло про історичну місію побудови нового і досконалого суспільства;
- значення складових елементів семантичного коду не є стабільними і залежать від кон'юнктури, поточних політичних потреб правлячої еліти;

- незалежні від офіційного коду інформації та оцінки подій публічного життя не могли бути трансльовані за допомогою інститутів, контрольованих правлячою елітою, і поширювалися лише через неформальні контакти (самвидав);
- події та думки, які обходили офіційний код, немовби не існували для правлячої еліти, отже, створювалася так звана “ідеологічна дійсність”;
- в офіційний семантичний код було вбудовано символіку обов’язкової підтримки існуючих владних структур, яка доки центр панував над правом і був досить сильним, успішно виконувала функцію підтримки існуючого суспільного ладу;
- дійсна громадська думка через відсутність плюралізму в сфері обміну інформацією та оцінками була заблокована; намагання порушити кордони семантичного коду публічним висловленням думок або інформацій про факти, що не містилися в офіційному коді, тлумачили як девіантну поведінку, соціальну патологію, взагалі, як державний злочин.

За умов розвиненого соціального диморфізму особистість була змушена сприймати світ у двох вимірах: як світ інститутів публічного життя - “ідеологічну дійсність”, сформовану офіційним кодом, і як світ приватний, життя особисте і життя первинних груп, відносно автономних від влади правлячої еліти, життя, регульоване правилами аксіології, закодованої в народній культурі. Збереженню такого стану справ сприяла монополія правлячої еліти на засоби інформації та пропаганди, які замість того, щоб забезпечувати комунікації в суспільстві, перетворилися на знаряддя панування над семантичним кодом, що вживається в публічній сфері, формування суспільної свідомості певного гатунку, виховання так званої “нової людини”.

Завдяки офіційному семантичному кодові створювалася стабільна система, яка, крім становлення і прищеплення “ідеологічної дійсності”, впливала на суспільну свідомість, аби заповнити її до краю ідеологізованими артефактами. Поряд з іншими чинниками, якими володіли моноцентричні режими, офіційний

семантичний код сприяв формуванню установки: призначенням людини є реалізація директив центру (правлячої еліти). Чим ретельніше особистість виконує накази правлячої еліти, тим більше у неї шансів на самоствердження, усвідомлення сенсу власного буття, а отже (і це, мабуть, головне), на почуття власної безпеки. За таких умов і на таких засадах формувалась ментальність кількох поколінь громадян тоталітарного суспільства.

Підсумовуючи все сказане щодо дії соціального диморфізму, можна відзначити тісний взаємозв'язок, який існує між ним і громадською думкою. Насамперед, їх об'єднує те, що вони безпосередньо виступають проявом дії формальної спадкоємності в суспільному житті. Проте, якщо громадська думка більш рухлива і чутлива до потреб та бажань людей, якоюсь мірою зумовлюється ними, то соціальний диморфізм відзначається жорсткою регламентацією суспільного життя, нехтує потреби окремих громадян, підкоряючи їх своїм.

Отже, громадська думка має суттєве значення для перебігу процесу спадкоємності не лише на рівні духовної культури, а й суспільного розвитку в цілому. З одного боку, позитивний вплив громадської думки проявляється в тому, що вона виявляє, хоча інколи в гіпертрофованому вигляді, всі актуальні моменти суспільного життя, а саме: проблеми, які визрівають в його надрах та ось-ось спричинять суспільний вибух, однобічність розвитку певної сфери суспільного життя, не задоволені потреби, що виливаються в потужне русло суспільної (політичної чи економічної) кризи тощо, недовіра громадян до Уряду, тіньове саботування його рішень, сліпе запозичення тощо. Недаремно, ще Г. Гегель та К.Аксаков зазначали, що громадська думка є голосом народу, в якій він висловлює свої потреби та наміри, своє бачення як сучасного, так і майбутнього, свої прагнення та сподівання.

Водночас слід зазначити, що функціонування громадської думки має і свої негативні моменти, особливо в наш час, коли всі розуміють її значення для суспільного розвитку, а саме те, що думка як безпосередньо, так і опосередковано впливає передусім на перебіг політичного життя кожного суспільства. Всім

зрозуміло, що, вдало впливаючи на формування громадської думки за допомогою таких засобів спадкоємності, як засоби масової інформації (преса, телебачення, радіо тощо), можна сформувати саме таку громадську думку, яка відповідає б потребам правлячої еліти, або ж тим хто володіє цими засобами впливу чи може впливати на їх функціонування. З одного боку, зовсім не погано, коли можна прогнозувати ті чи інші суспільні явища, впливати на їх перебіг, уникати помилок минулого, ефективно використовувати їхні властивості тощо. Саме це і є одним з першочергових завдань усіх суспільних наук. Як вже зазначалося раніше, громадська думка виступає основним предметом вивчення та аналізу Паблік рілейшнз. Проте, якщо громадська думка втратить відносну самостійність і стане повністю залежною та підпорядкованою дії формальної спадкоємності, то вона не зможе вже бути дійсним голосом народу, своєрідним рушієм суспільного розвитку.

Підтвердження цих слів зокрема можна знайти у “Звіті про світовий розвиток 1997 р.”, де розглядається вплив громадської думки на державу [9, с. 134]. Як зазначається в цьому звіті, люди по-різному ставляться до держави, і їхня думка відображає ставлення до широкого спектру політичних та економічних факторів. Щоб дізнатися, що думають і чим стурбовані люди, в різних країнах та регіонах світу проводяться опитування громадської думки. Наприклад, результати опитування 1991-92 рр. показали, що 49% респондентів у Великобританії та 44% у США вважають, що вони відсторонені від участі в прийнятті державних рішень з питань, які безпосередньо стосуються їхнього життя. При цьому більшість громадян держав Західної Європи та Північної Америки (від 54 до 64% респондентів) цілком задоволені тим, як розвиваються демократичні процеси в їхніх країнах. Проте в Латинській Америці та в країнах перехідної економіки Східної Європи (до яких належить і Україна) лише 30-40% респондентів відповіли на це запитання позитивно.

Література:

1. Тард Г. Мнение и толпа // Психология толп. - М.: Институт психологии РАН, Изд-во “КСП+”, 1998. - 416 с.
2. Гегель Г.В.Ф. Философия права: Пер. с нем. - М.: Мысль, 1990. - 524 с.

3. *Королько В.Г. Основи публік релейинз: Посібник. - Київ: Інститут соціології НАН України, 1997. - 334 с.*
4. *Bernays Edward. Crystallizing Public Opinion. - N.Y., 1961. - P. 61*
5. *Cantril Hadley. Gauging Public Opinion. - N.J., 1972. - P. 226-230.*
6. *Оссовський Володимир. Проблема ідентифікації громадської думки // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. - 1998. - №1-2. - С. 36-52.*
7. *Шампань П. Делать мнение: новая политическая игра // Полис. - 1992. - №3. - С. 178.*
8. *Оссовський Володимир. Проблема ідентифікації громадської думки // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. - 1998. - №1-2. - С. 36-52.*
9. *Отчет о мировом развитии. Государство в меняющемся мире. 1997 г.: Пер. на рус.яз. - Агентство экономической информации - К.: "Прайм - ТАСС", 1997. - 321 с.*